

Subject Area
History of Art

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 103
PP: 3347-3354

Arrival
02 August 2022
Published
26 October 2022

Article ID Number
64827

Article Serial Number
11

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/ssj.64827>

How to Cite This Article
Küçüktepe, Ş. (2022).
“İnebey Yazma Eser Kütüphanesi’ndeki Bazı Kitapların 17-18. Yüzyıl Cilt Sanatı Bakımından Analizi” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:103; pp:3347-3354

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İnebey Yazma Eser Kütüphanesi’ndeki Bazı Kitapların 17-18. Yüzyıl Cilt Sanatı Bakımından Analizi

Analysis of Some Books in the İnebey Manuscript Library in terms of Bookbinding Art in 17th and 18th Century

Şener Küçüktepe ¹

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı

ÖZET

Türk sanatında önemli bir yere sahip olan ciltli kitaplar, çoğu sanatsal değeriyle günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Kitaplar içerdikleri bilgiyi günümüze aktaran birer tarihi belge olması yanında sanat tarihi bakımından da dönemin süsleme anlayışını yansıtan kültür varlıklarımızdır. Günümüzde bu kitaplar çeşitli koleksiyon, müze, kütüphane gibi merkezlerde muhafaza edilmektedir. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi’de bu merkezlerden biridir. Bu çalışmada sekiz adet kitabın cildi araştırma kapsamına alınmıştır. Betimsel yöntem kullanılarak ciltlerin malzemeleri, kullanılan renkler, yapım teknikleri, cildin ve kapağın bezeme özellikleri ayrıntılı analiz edilmiş; değerlendirmeleri yapılarak Türk Sanatındaki yerlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca söz konusu yazma eserlerin; kapsam, ait oldukları dönemler ve eser isimleri gibi niteliksel özelliklerine ilişkin bilgiler envanterinde bulunan veriler esas alınarak düzenlenmiştir. Cilt sanatının yaşatılması, kuşaklar arası bağlantının kurulması, Türk kültürü, tarihi, sanatı, süslemesi açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İnebey, Kütüphane Yazma, Sanat, Cilt

ABSTRACT

Hardcover books, which have an important place in Turkish art, have survived until today with most of their artistic values. In addition to being a historical document that transfers the information they contain to the present; books are cultural assets that reflect the ornamentation understanding of the period in terms of art history. Today, these books are kept in centers such as various collections, museums and libraries. İnebey Manuscript Library is one of these centers. The eight hardcover books were included in the research for this study. By using the descriptive method, the materials of the bindings, the colors used, the construction techniques, the decoration features of the binding and the cover were analyzed in detail, and it was aimed to reveal their place in Turkish Art by making evaluations. In addition, the manuscripts in question have been arranged on the basis of the data in the inventory of qualitative characteristics such as the scope, the periods they belong to and the names of the works. Keeping the art of binding alive is very important in terms of establishing a connection between generations, Turkish culture, history, art and decoration.

Keywords: İnebey, Library, Binding, Writing, Art

1. GİRİŞ

Bursa İnebey Medresesi 14. yüzyılda Subaşı İnebey (Eynebey) tarafından yaptırılmıştır ve kitabesi yoktur (Ayverdi, 1966: 443). Bursa İnebey Medresesi’nde hizmet veren Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Osmanlı dönemi ilk medrese kütüphanesi olma özelliği taşımaktadır (Anameriç, 2005: 467) ve Osmanlı’nın son günlerine kadar hizmet vermiştir (yek.gov.tr).

Binanın mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan, bânisi tarafından tapu kaydındaki şerhi gereği kütüphane olarak kullanılması şartıyla Kültür Bakanlığına tahsis edilmiştir (Bilmiş, 2013: 8). Gerekli restorasyonu yapılan kütüphane, 1969 yılında Orhan Cami’nde bulunan kitapların taşınmasıyla İnebey Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi ismiyle hizmet vermeye başlamıştır (Kurmuş, 2002: 2). 28.12.2010 tarih ve 6093 sayılı kanun kapsamında kurulan Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’nın İstanbul Bölge Müdürlüğü’ne bağlı olarak Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü ismiyle de yeniden yapılandırılmıştır. Kütüphane’de çeşitli koleksiyonlardan oluşan 8924 yazma eser bulunmaktadır (yek.gov.tr).

Bu çalışma ile 17-18. yüzyıla ait olduğu belirlenen sekiz adet yazma esere ait deri cilt kapağının bezemeleri analiz edilmiş; değerlendirmeleri yapılmıştır. Kitap kapaklarına ilişkin bilgiler Türkiye Yazma Eserler Kurumu arşivinden alınmıştır. Envanter kayıtlarına göre sıralanmıştır. Kitapların bazılarının yazım tarihi yoktur. Yazım tarihi ile cilt süslemesinin intibak sağlamadığı kitap kapaklarında ise diğer kütüphanelerde yer alan benzer yazma eser ciltleri ile karşılaştırma yapılarak tarihlendirme yapılmıştır.

2. 17-18. YÜZYIL CİLT SANATI

17. yüzyılın ilk yarısında, 16. yüzyıl dönem özellikleri devam etmiş (Maraşlı, 2019: 245) yüzyılın ikinci yarısında ise saray nakkaşhanesinde hazırlanan eserlerin cilt tasarımlarını yapan sanatçılar yeni geleneklerin tohumlarını

atmışlardır (Tanındı, 2012: 22). Bu yenilik cildin ortasına büyük dikdörtgen şekilde yapılan, kısa ve uzun kenarları dilimli ve bombeli şemselerin gelmiş olmasıdır. Ayrıca salbekler çok büyümüş (Cunbur, 1992: 456) ve kapak kenarına taşınmış böylece kapak yüzeyi oranlarında uyumsuzluk söz konusu olmuştur (Sözen, 1998: 164). Genellikle dış kenar bordürü olarak kalın zencirek çekilmiş, köşebent ve bordür tezyinatı kalkmıştır (Çığ, 2011: 256). Mücellitler bu dönemde altın mürekkebi ve çığ renkleri gelişi güzel kullanmamışlardır (Mutlu, 1966: 53).

18. yüzyılda yaşanan önemli değişimler sanatı da büyük ölçüde etkisi altına alır. Lale Devri olarak belirtilen geçiş dönemi klasik sanattan yabancı tesirli sanata köprü görevi görmüştür (Eyice, 1999: 93). Kitap ciltlerinde her renk deri ve bol altın kullanılmıştır (Özen, 1998: 19). Klasik deri ciltlerde şemse, köşebent, bordür ve zencirek gibi tasarımları sürerken, ortası şişkin, dar uzun şemse biçimleri de yaygınlaşmıştır (Tanındı, 2004: 107). Şemse içlerine rumiler, içi çiçeklerle dolup taşan vazo motifleri, bükülüp kıvrılmış uzun sazyolu tarzı yapraklar, örgülü şeritler, kurdelelerle (Derman, 1999: 113) gerçeklik ve ışık-gölge kullanılarak derinlik hissiyatı oluşumu bu dönemde karşılaştığımız yeniliklerdir (Renda, 1977: 36-37).

3. CİTLERİN ANALİZİ

Örnek No: 1

Şekil 1: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 16 Ha 2 Numarada Kayıtlı Kitap
Kaynak: (<http://www.yazmalar.gov.tr>)

Eser “Kur’an-ı Kerim” ismi ile 16 Ha 2 envanter numarada İnebey Yazma Eser Kütüphanesi “Haraççioğlu” koleksiyonuna kayıtlıdır. Müellifi, müstensihî ve yazım tarihi bilinmemektedir. Dili Arapça olan yazma, nesih hattı ile yazılmıştır. Ölçüleri ise 172x112 mm.’dir.

Kahverengi ve kırmızı meşin deri ile kaplanmıştır. Ciltte baskı tekniği kullanılmıştır. Ön ve arka kapağı aynı şekilde bezenmiş olan kitap kapağı tekli zencirek ile çerçeveleşmiştir. Zencirek etrafına bir sıra altın cetvel çekilmiştir. Mülemma tarzda süslenen cilt köşebentlidir. Köşebentlere ince dal, hançeri yaprak, hatayi ve bulut motifleri ile süsleme yapılmıştır.

Kapak merkezinde olan şemse, dilimli ve oval formda $\frac{1}{4}$ simetrik tasarlanmıştır. Şemse zemini dolduran kıvrım dallar, penç, yaprak ve bulut motifleri ile tezyin edilmiştir. Salbekler şemseye oranla büyük olup, palmet şeklindedir. Salbekler şemsenin dikey ekseninde değildir; sağa/sola kaymış vaziyette yerleştirilmiştir. Salbek yüzeyinde ve miklep şemsesinde irice bir hatayi motifi mevcuttur. Kapak yüzey bölümlerinin etrafı tahrirlenmiş, tığ ve gülçe motifi uygulanmıştır.

Cildin sertab bölümünde boyama tekniğinde altın ile yapılmış çift iplik üstünde yaprak motifleri görülür. Eserin sertab ve sırt bölümüne kırmızı deri ile tamirat yapılmıştır.

Tarihlendirme: “Kur’an-ı Kerim”, Raşit Efendi Kütüphanesi 556 envanter numarada kayıtlı 1747 tarihinde yazılmış olan “Künûzü’l-Berâa bi Letâif-i Rumûzi’l-İbâre fi Şerhi’l-Makâmâtî’l-Haririyye” (Özbek, 2005: 184), Mevlâna Müzesi Müzelik Eserler Bölümü 124 envanter numaralı 1707 tarihli “Divan” (Kara, 2015: 298) isimli eserlerle şemse süsleme kompozisyonu yönünden benzerdir ve benzerlikleri dikkate alındığında cilt 18. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Örnek No: 2

Şekil 2: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 16 Ha 100 Numarada Kayıtlı Kitap
Kaynak: (<http://www.yazmalar.gov.tr>)

Eser “Tefsîru’l-Celâleyn” adı ile 16 Ha 100 envanter numarada İnebey Yazma Eser Kütüphanesi “Haraççioğlu” koleksiyonuna kayıtlıdır. Celâl ed-dîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî (791-864/1389-1459) / Celâl ed-dîn Abd er-Rahmân b. Ebû Bekr es-Suyûtî (849-911/1445-1505) tarafından yazılmış olan eser 1158 (1744) yılında Hasan b. Şeyh Mehmed tarafından istinsah edilmiştir. Dili Arapça olan yazma, talik hattı ile yazılmıştır. Ölçüleri ise 205x120 mm.’dir.

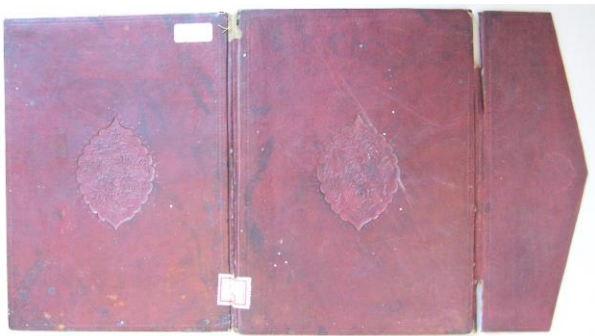
Yeşil meşin deri ile yapılmış ciltte baskı tekniği uygulanmıştır. Ön/arka kapak ve miklep alttan ayırma şemседir. Alttan ayırma şemseli ciltte motifler kırmızı renkte zemin ise altındır. Köşebent bezemesi olmayan ciltte kalın zencirek uygulanmış ve zencireğin etrafına bir sıra altın cetvel çekilmiştir.

Saz üslubunda tezyin edilen kapak şemsesi oval formda ve dilimlidir. Palmet biçimindeki salbek yüzeyinde hatayi motifi vardır. Salbek şemseye gülçe motifi ile bağlanmıştır. Miklep ve şemse yüzeyinde kıvrım dallar üzerinde hançeri yaprak, penç, hatayi motifleri kullanılmıştır.

Sertab yüzeyi beş eşit kartuşa bölünmüş, kartuş yüzeyleri gülçe motifleri ile altı yapraklı çiçek formu verilmiştir. Kartuş aralarında gülçe motifi mevcuttur. Kitabın sırt bölümü ve iç kapakları desensizdir.

Tarihlendirme: “Tefsîru’l-Celâleyn” isimli eser Raşit Efendi Kütüphanesi 572 envanter numaralı 1723 tarihli “El-Gaysü’l-Münsecem fi Şerhî Lâmiyyeti’l-Acem” in (Özbek, 2005: 170) şemse süslemesi ile, yine Raşit Efendi Kütüphanesi 130 envanter numarada 1737 tarihli “Müsnedü’l-İmâmi’l-Âzam” kitabın (Özbek, 2005: 177) kapak şemse süslemesi ve yapım tekniği bakımından benzerlik gösteriyor. Cilt 18. yüzyıldan özgün olmalıdır.

Örnek No: 3

Şekil 3: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 16 Or 159 Numarada Kayıtlı Kitap
Kaynak: (<http://www.yazmalar.gov.tr>)

Eser “Hâşiye alâ Envârî’t-Tenzîl ve Esrârî’t-Te’vîl” adı ile 16 Or 159 envanter numarada İnebey Yazma Eser Kütüphanesi “Orhan Camii” koleksiyonuna kayıtlıdır. İsmâ ed-dîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-Esferâyînî (873-945/ 1468-1538) tarafından yazılmış olan eser 1128 (1715) yılında istinsah edilmiştir. Dili Arapça olan yazma, nesih hattı ile yazılmıştır. Ölçüleri ise 210x150 mm.’dir.

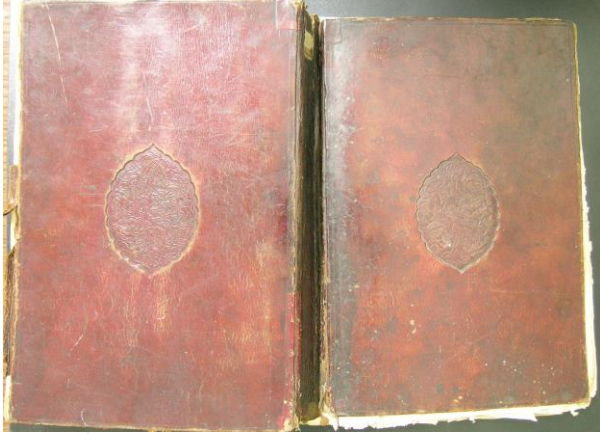
Kahverengi meşin deri ile kaplanan kitap kapaklarında baskı tekniği uygulanmıştır. Soğuk şemse şeklinde düzenlenen eserin ön/arka kapak bezemesi aynıdır. Köşebentsiz olan cildin kenarları ve miklebi bir sıra zencirek ile çevrelenmiştir.

Kapak merkezindeki oval şemse salbeksizdir, şemsenin dilimleri tığ ve noktalarla vurgulanmıştır. Şemse deseni saz üslubunda oldukça hareketli bir serbest kompozisyon oluşturur. Şemse ve miklep kompozisyonunda ince kıvrım dalların taşıdığı penç ve hançeri yapraklar görülür.

Kitabın sertab, sırt bölümü ve iç kapakları bezemesizdir.

Tarihlendirme: “Hâşiye alâ Envâri’t-Tenzîl ve Esrâri’t-Te’vîl”, 120-0222 envanter numarada Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu’nda kayıtlı 18. yüzyıla tarihlenirilmiş “Murakka” (<https://digitalssm.org/digital/collection/Kitapvehat>) ile 1772 tarihinde yazılmış 314 envanter numaralı Raşit Efendi Kütüphanesi’nde kayıtlı “Bedâiyu’s-Sanâyi fi Tertibi’ş-Şerâyi” (Özbek, 2005: 212) adlı kitabın şemse kompozisyonu ile benzerdir. Cilt 18. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Örnek No: 4

Şekil 4: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 16 Or 165 Numarada Kayıtlı Kitap
Kaynak: (<http://www.yazmalar.gov.tr>)

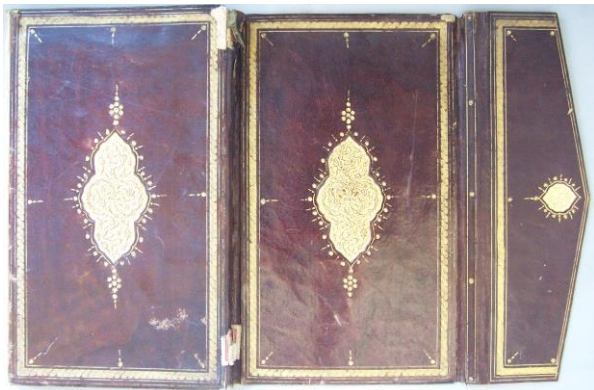
Eser “İnâyetu’l-Kâdî ve Kifâyetu’r-Râdî” adı ile 16 Or 165 envanter numarada İnebey Yazma Eser Kütüphanesi “Orhan Camii” koleksiyonuna kayıtlıdır. Şihâb ed-dîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafacî (öl. 1069/1658) tarafından yazılmış olan eserin istinsah tarihi bilinmemektedir. Dili Arapça olan yazma, nesih hattı ile yazılmıştır. Ölçüleri ise 305x205 mm.’dir.

Bordo renkli meşin deriye sahip olan kitap kapaklarında baskı tekniği uygulanmıştır. Soğuk şemse şeklinde düzenlenen eser miklepsiz, köşebentsiz, zencireksiz olup soğuk cetvel ile çevrelenmiştir.

Şemse kapak merkezinde oval, dilimli ve salbeksizdir. Şemse yüzeyi neredeyse boşluk bırakılmayacak şekilde saz üslubunda serbest kompozisyon oluşturur. Şemse kullanılan motifler penç, hançeri yaprak ve helezonlardır. Bezemeler alçak kabartmadır. Sertab ve sırt bölümünde tezyinat unsuru görülmezken iç kapaktaki ebrulu kâğıt dikkat çekicidir.

Tarihlendirme: “İnâyetu’l-Kâdî ve Kifâyetu’r-Râdî”, 1679 tarihinde yazılmış 35 envanter numarada Raşit Efendi Kütüphanesi’nde kayıtlı “Nezilü’t-Tenzil” (Özbek, 2005: 141) ve yine aynı kütüphanede 1613 yılında istinsah edilmiş 559 envanter numarada kayıtlı “Yetimetü’d-Dehr fi Mahâsin-i Ehli’l-Asr” (Özbek, 2005: 119) isimli eserlerle desen ve uygulama tekniği yönünden benzerlik gösterdiğinden dolayı cilt 17. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Örnek No: 5

Şekil 5: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 16 Or 306 Numarada Kayıtlı Kitap
Kaynak: (<http://www.yazmalar.gov.tr>)

Eser “eş-Şifâ bi Ta’rifi Hukûki’l-Mustafâ” adı ile 16 Or 306 envanter numarada İnebey Yazma Eser Kütüphanesi “Orhan Camii” koleksiyonuna kayıtlıdır. Kâdî Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî (476-544/1083-1149) tarafından yazılmış olan eserin istinsah tarihi bilinmemektedir. Dili Arapça olan yazma, talik hattı ile yazılmıştır. Ölçüleri ise 236x140 mm.’dir.

Bordo renkli meşin deri ile yapılmış ciltte baskı tekniği uygulanmış, mülemma şemse dikkat çekmektedir. Miklepli olan cilt köşebentsizdir ve cilt kapakları zencirek ile çevrelenmiştir.

Şemse kapak ortasında, dikdörtgen formdadır. Şemselerin uçları ve orta kısmı dilimlenerek dışa doğru bombeli olarak düzenlenmiştir. Şemse yüzeyine dikey eksen boyunca S kıvrımı yapan bulut motifi hakimdir. Helezonların taşıdığı penç, hatayi, hançeri yapraklar ile de desenlenmiştir. Şemse etrafı tahrirli olup, tığ ve gülçe motifleriyle hareketlendirilmiştir. Salbek olarak şemse uçlarına gülçelerle çiçek motifi yapılmıştır. Miklep şemsesinin de etrafı tahrirli, tıgı ve gülçe motiflidir.

Sertab bölümüne tek sıra altın cetvel çekilmiş ve eşit aralıklarla gülçe motifi yerleştirilmiştir. Cildin sırtı desensizdir. İç kapaklar ise zereşanla süslenmiştir.

Tarihlendirme: “eş-Şifâ bi Ta’rifi Hukûki’l-Mustafâ” isimli eser, 1742 tarihinde yazılmış 06 Mil Yz A 3348/2 envanter numaralı Milli Kütüphane’de kayıtlı “Tercî’ü’l-Beyyinât” (Küçüktepe, 2020: 295) yine Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 4113/1 envanter numaralı 1786 tarihinde istinsah edilmiş olan “Ceridetü’r-Rakûmi’l-Felekîye fi Hesâbi’r-Rusûmi’l-Beledîye” (Küçüktepe, 2020: 354), 1788 tarihinde yazılmış 298 envanter numaralı Raşit Efendi Kütüphanesi’nde kayıtlı “El-Barigatü’l-Mahmudiyye fi Şerhi’t-Tarikati’l-Muhammediyye” (Özbek, 2005: 220); Sivas Ziya Bey Kütüphanesi’ndeki 66 envanter numaralı, 1797-98 tarihli “Şerh-i Pend-Nâme” (Saritepe, 2007: 105) adlı eserlerin şemse deseni ve yapım tekniği yönünden benzerliği dikkate alındığında, cilt 18. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Örnek No: 6

Şekil 6: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 16 Or 317 Numarada Kayıtlı Kitap
Kaynak: (<http://www.yazmalar.gov.tr>)

Eser “Meşârikü’l-Envâr min Sihâhi’l-Abhar” adı ile 16 Or 317 envanter numarada İnebey Yazma Eser Kütüphanesi “Orhan Camii” koleksiyonuna kayıtlıdır. Radî ed-dîn el-Hasan b. Muhammed es-Sâgânî (577-650/1181-1252) tarafından yazılmış olan eserin istinsah tarihi bilinmemektedir. Dili Arapça olan yazma, nesih hattı ile yazılmıştır. Ölçüleri ise 242x155 mm.’dir.

Bordo renkli meşin deri ile kaplanmıştır. Ciltte baskı tekniği uygulanmıştır. Kapak kenarlarında cetvel, köşeler de ise diyagonal çizgi yer alır.

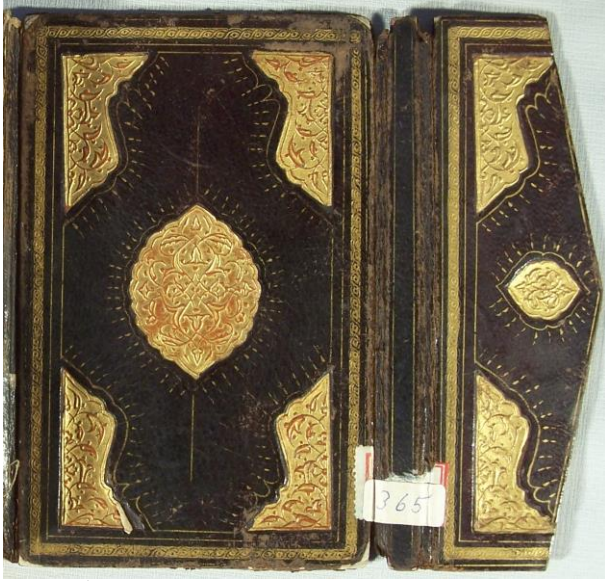
Kapak merkezindeki şemse salbeksiz, dilimli ve oval formdadır. Mülemma şemseli cildin yüzeyinde dikey eksen boyunca S kıvrımı yapan bulut motifi vardır. Hatayi, hançeri yaprak ve bunları bağlayan helezonlarla oluşan motiflerle süslenmiştir.

İç kapaklar ebrulu kâğıttır.

Tarihlendirme: “Meşârikü’l-Envâr min Sihâhi’l-Abhar” adlı eser 1666 yılında yazılmış Raşit Efendi Kütüphanesi 11252 envanter numarada kayıtlı “Müşkemilü’l-Ahkâm fi’l-Fetâve’l-Hanefiyye” (Özbek, 2005: 134), 1637 tarihli “Mutavvel Şerhu Telhis el-Miftah” Sivas Ziya Bey Kütüphanesi’ndeki 51 envanter numarada (Saritepe, 2007: 80)

kayıtlı olan eserle süsleme kompozisyonu ve uygulama tekniği ile olan benzerliğinden hareketle cilt, 17. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Örnek No: 7

Şekil 7: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 16 Or 365 Numarada Kayıtlı Kitap
Kaynak: (<http://www.yazmalar.gov.tr>)

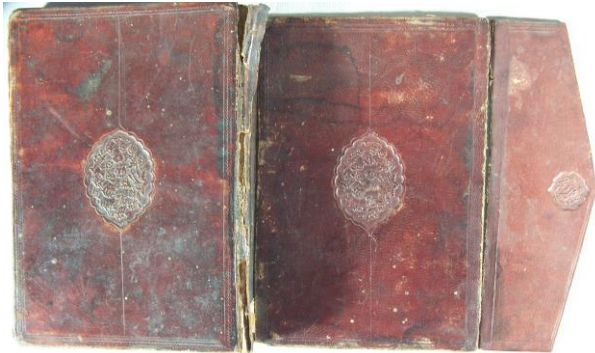
Eser “Delâ’ilu’l-Hayrât ve Şevâriku’l-Envâr” adı ile 16 Or 365 envanter numaramda İnebey Yazma Eser Kütüphanesi “Orhan Camii” koleksiyonuna kayıtlıdır. Ebû Abd-Allâh Muhammed b. Süleymân el-Cuzûlî (öl. 870/1465) tarafından yazılan eserin istinsah tarihi bilinmemektedir. 157x107 mm. ölçülerine sahip olan yazma, harekeli nesih ile yazılmış ve dili Arapça’dır.

Kahverengi meşin deri ile kaplanan cilt baskı tekniğinde yapılmıştır. Kitabın kenarları, miklebi zencirek ile çevrelenmiş, etrafına ise altın ile cetvel çekilmiştir. Mülemma tarzda süslenen cildin, kapak/miklep köşebentleri dış ve iç bükey kavislidir. Köşebent yüzeyi helezonların taşıdığı rumiler, penç, gonca motifi ile süslenmiştir.

Salbeksiz olan şemse kapak merkezinde, dilimli ve oval biçimdedir. ¼ birim simetrik olarak tasarlanan şemse tezyinatında, sapları çapraz geçme yapan yatay eksen de hatayı, dikey eksen de palmet motifleri kullanılmıştır. Onları kapalı form oluşturan rumiler çerçeveler. Hatayı ve palmetten çerçeve dışına uzatılan basit yapraklarla sonlanmışken, rumilerin birleşme noktaları palmetlerle vurgulanmıştır. Miklep ön/arka kapakla kompozisyon yönünden uyum içerisindedir. Miklep şemsesi de oval biçimdedir; palmet ve rumi motifi ile bezenmiştir. Şemse, miklep şemsesi ve köşebentlerin etrafına tığ yapılmıştır.

Tarihlendirme: “Delâ’ilu’l-Hayrât ve Şevâriku’l-Envâr” isimli eser 1609 tarihinde yazılmış 947 envanter numaramda Raşit Efendi Kütüphanesi’nde kayıtlı “Tecziyetü’l-Emsâr ve Tecziyetü’l-Asâr” (Özbek, 2005: 115), 06 Mil Yz A 284 envanter numaramda Milli Kütüphane’de kayıtlı 17. yüzyıla tarihlendirilen “el-Vâfiye fi Şerhi’l-Kâfiye” isimli eserin kapağındaki şemse deseni ile benzerdir. Cilt 17. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Örnek No: 8

Şekil 8: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 16 Or 379 Numarada Kayıtlı Kitap
Kaynak: (<http://www.yazmalar.gov.tr>)

Eser “el-Hırzu’s-Semîn li’l-Hısnî’l-Hasin” adı ile 16 Or 379 envanter numarada İnebey Yazma Eser Kütüphanesi “Orhan Camii” koleksiyonuna kayıtlıdır. Nûr ed-dîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî (öl. 1014/1605) tarafından yazılmış olan eser 1101 (1689) tarihinde Yusuf b. Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Dili Arapça olan yazma, nesih hattı ile yazılmıştır. Ölçüleri ise 205x142 mm.’dir.

Bordo renkli meşin deri ile yapılan ciltte baskı tekniği uygulanmıştır. Soğuk şemseli cildin köşebent bezemesi yoktur ve kapaklar zencirek ile çerçevelenmiştir.

Kapak merkezindeki oval ve dilimli formdaki şemse deseni yatay ekseninde saz üslubunda düzenlenmiştir. Daire biçimindeki miklep şemse yüzeyi tek noktadan çıkan kıvrım dalların taşıdığı hançeri yapraklar, hatayi ve peñç motifi ile tezyin edilmiştir.

Kitabın sertabı ve iç kapaklar desensizdir. Eserin sırt kısmı tahrip olduğu için bezeme olup olmadığı görülemez.

Tarihlendirme: “el-Hırzu’s-Semîn li’l-Hısnî’l-Hasin” isimli eser, Raşit Efendi Kütüphanesi 1615 tarihinde yazılmış olan “Fethu’l-Bâki bi Şerhi Elfiyyeti’l-İrakî” 220 envanter numarada (Özbek, 2005: 118) ve 1613 tarihinde istinsah edilmiş olan “Yetimetü’d-Dehr fi Mahâsin-i Ehli’l-Asr” adlı eser 559 envanter numarada (Özbek, 2005: 119) ; 1662 tarihinde istinsah edilen “Câmi er-Rumuz” Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi’nde 42 Yu 7489 envanter numarada (Yalçınkaya, 2019: 61) kayıtlı olmakla birlikte kapak şemse kompozisyonu ile yapım tekniği yönünden benzer ve bu benzerlikler dikkate alındığında, cilt 17. yüzyıldan orijinal olmalıdır.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İncelediğimiz yazma eserler istinsah tarihleri, üslupları dikkate alındığında dört adet kitap kapağı 17. yüzyıl (Örnek No: 4,6,7,8) dört adeti de 18. yüzyıl (Örnek No: 1,2,3,5) olarak tarihlendirilmiştir.

Eserlerde ciltleri yapan kişilerin isimlerine ya da imzalarına rastlanmamıştır.

Kitapların dış kapakları meşin deri ile, iç kapaklar ise düz/eburlu kâğıtla kaplanmıştır. 17. yüzyıla ait ciltlerin dış kapaklarında bordo (Örnek No: 4,6,8) ve kahverengi (Örnek No: 7); 18. yüzyıla ait ciltlerde ise kahverengi (Örnek No: 2,3), bordo (Örnek No: 5) renk kullanılmıştır. 18. yüzyılda kahverengi ve kırmızı rengin birlikte kullanıldığı kitap kapağı da mevcuttur (Örnek No: 1).

İncelediğimiz 17-18. yüzyıl ciltlerinde geleneğin yaşatıldığı baskı tekniği uygulanmıştır. Ciltlerin hepsinde cetvel vardır ve zencirek S sarmal (Örnek No: 1,2,3,5,7,8) şeklindedir. Geleneksel köşebent kullanımı azalmış (Örnek No: 1,7), köşebentlerin bulunmadığı kapaklarda diyagonal çizgi (Örnek No: 6) ve gülçe motifleri (Örnek No: 5) yer alır. Kitapların sırt bölümünde bezeme görülmezken, yaprak (Örnek No: 1) ve gülçe motifleri ile oluşturulan (Örnek No: 2,5) sertab bezeme örnekleri de dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Sertab kısmına sahip olan ciltlerin yüzeyi desensiz olanlarda vardır.

Kitaplar kapak merkezinde, oval dilimli şemseli ciltlere sahiptir (Örnek No: 1,2,3,4,6,7,8). İlk örnekleri 17. yüzyılda yapılan kenarları dilimli ortası şişkin, dar uzun şemse biçimleri 18. yüzyılda da yapılmıştır (Örnek No: 5). 16. yüzyıldan itibaren yapılan alttan ayırma şemse (Örnek No: 2), mülemma şemse (Örnek No: 1,5,6,7) bu dönemde de kullanıldığı gibi soğuk şemse ciltte (Örnek No: 3,4,8) bu dönemde kullanılmıştır. Şemse yüzey tezyinatında Selçuklu geleneğini devam ettiren rumi-palmet motifi, 15. yüzyılda kullanılmaya başlanan bulut motifi, 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren kullanılan saz üslubu motiflerine bu yüzyıllarda da yer verilmiştir. Salbekler; şemselerin ucuna 16. yüzyılda olduğu gibi yerleştirilmiş (Örnek No: 1,2,5) örnekleri olduğu gibi salbeklerin kapak kenarına kaydığı (Örnek No: 1) ve ölçülerin şemseye oranla büyüdüğü örneklerde görülür (Örnek No: 1,2).

Miklep şemselerinde palmet, daire ve oval form kullanılmıştır. Miklep şemse yüzey süslemeleri genellikle kapak şemse süslemesiyle aynıdır.

Sonuç olarak, 17-18. yüzyıl ciltlerinde uygulama yapım tekniği, cildin bölümleri açısından önceki yüzyıllara göre çok fark görülmediği gibi süsleme programında da dönemin süsleme anlayışı sergilenir.

KAYNAKÇA

1. Anameriç, H. (2005). “Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi”, Türk Kütüphaneciliği, 19(4): s.467-468.
2. Ayverdi, E. H. (1966). Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-I, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.

3. Bilmiş, H. G. (2013). “Bursa İnebey Kütüphanesindeki Orta Çağ İslam Ciltlerinin (13-14. Yüzyıl) Cilt Sanatı Açısından Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
4. Cunbur, M. (1992). “Türklerde Cilt Sanatı”, Türk Dünyası El Kitabı, (C.2): s.425-457, Ankara.
5. Çığ, K. (2011). Topkapı Sarayı ve Türk-İslam Sanatları, Kaynak Yayınları, İstanbul.
6. Derman, Ç. (1999). “Osmanlı Asırlarında Üslup ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı”, Osmanlı, (C.11): s.108-119, Ankara.
7. Eyice, S. (1999). “Batı Sanatı Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı”, Osmanlı, (C.10): s.76-101, Ankara.
8. Kara, H. (2015). “Konya Mevlâna Müzesi Müzelik Eserler Bölümünde Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
9. Kurmuş, Ö. S. (2002). Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Bursa İl Halk Kütüphanesi Yayınları, Bursa.
10. Küçüktepe, Ş. (2020). “Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu Osmanlı Dönemi (17-19. Yüzyıl) Deri Cilt Kapakları”, Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
11. Maraşlı, S. (2019). “18-19. Yüzyıl Cilt Sanatı: Yeni Formlar Yeni Konular” (Ed. Ayşe Budak-Muzaffer Yılmaz), Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm, s.241-272, Literatür Academia, Konya.
12. Mutlu, B. (1966). “Türk Cilt Sanatına Toplu Bir Bakış”, Akademi, S.5, s.53-58.
13. Özbek, Y. (2005). Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesindeki Kitap Kapakları, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri.
14. Özen, M. E. (1998). Türk Cilt Sanatı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
15. Renda, G. (1977). Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850, Hacettepe Üniversitesi Yayınevi, Ankara.
16. Sarıtepe, S. (2007). “Sivas Ziya Bey Kütüphanesi’ndeki Kitap Kapakları”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
17. Sözen, M. (1998). Geleneksel Türk El Sanatları, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık, İstanbul.
18. Tanındı, Z. (2004). “Kitâb ve Cilti”, Osmânî Uygarlığı, (C.2): s. 841-863, İstanbul.
19. Tanındı, Z. (2012). “Türk Sanatında Kitap” Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu, s.9-27, İstanbul.
20. Yalçınkaya, T. (2019). “Yusuf Ağa Kütüphanesi’ndeki 17. ve 18. Yüzyıl Deri Ciltleri”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
21. <https://digitalssm.org> Erişim: 15.07.2022
22. Türkiye Yazma Eser Kurum Başkanlığı İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, inebey.yek.gov.tr. Erişim: 28.06.2022
23. Türkiye Yazma Eser Kurum Başkanlığı, yazmalar.gov.tr. Erişim: 12.04.2022